

Tahir Kodal

Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Denizli/Türkiye
Professor, Pamukkale University/Faculty of Education, Denizli/Turkiye

eposta: tkodal@pau.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0383-1195>

RorID: <https://ror.org/01etz1309>

Atıf/Citation: Kodal, T. 2024. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/41, 1-21. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1294848>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	09.05.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	21.09.2023
Yayın Tarihi/Published:	15.12.2024

CUMHURİYETİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ SÜRECİNDE DENİZLİ’DE MİLLİYETPERVER BİR MÜFTÜ: AHMET HULUSİ EFENDİ

Öz

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğini yapmış olduğu Milli Mücadele'ye destek veren toplum kesimlerinden biri de din görevlileri olmuştur. Türk Milleti nezdinde önemli bir yeri ve etkisi olan din görevlileri Türk kültüründeki vatan toprağının değerini bilerek, "Vatan sevgisi imandandır" diyerek harekete geçmişlerdir. Özellikle Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi ve katliamlara başlamasının ardından, Batı Anadolu'da bazı milliyetperver, vatanperver din görevlileri halkı direnişe çağırmıştır. Bunlar, Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin desteklenmesini istemişlerdir. Bunun dışında yardım çalışmalarına katılmışlar, silah ve cephane temininde bulunmuşlardır. Hatta cephelelere giderek savaşın içinde yer alanlar da olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın temsil ettiği kurtuluş çaresine, "milliyetperver (milliyetçi)" insanlara inanan ve destek veren müftülerden birisi de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi olmuştur. O'nun Denizli'de yapmış olduğu çalışmalar sadece Denizli'de değil aynı zaman da Batı Anadolu'da din görevlilerine örneklik etmiştir.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Denizli'nin Honaz İlçesi'nin Dağdere Köyü'nde ikamet eden bir aileye mensuptur. Dedesi Müderris Hafız Veliyüddin Efendi'dir. Babası İstanbul Süleymaniye Medresesi'nde eğitim gördükten sonra, Denizli Müftüsü görevini yürüten Osman Nuri Efendi, annesi Hatice hanımdır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Denizli'nin Kayalık Mahallesi'nde 1278/1861 yılında dünyaya gelmiştir. Eğitim-öğretim hayatına Denizli'nin Kayalık Mahallesi'ndeki Müftüler Medresesi'nde, babasından dersler alarak başlamıştır. Aynı medresede Hafi Ebubekir'den Arapça, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Ağabeyi Müftü Ahmet Tahir Efendi'den Mantık, Sarf-ı Nahiv, Edebiyat, Fen Bilgisi, Abdullah Efendi'den hadis öğrenimi görmüştür. Ahmet Hulusi Efendi 4 Haziran 1891'de icazet almıştır. İstanbul Süleymaniye Medresesi'ni bitirdikten sonra 6 Haziran 1918'de Denizli Müftülüğü'ne atanmıştır. Bu görevi ölene kadar devam ettirmiştir.

Milliyetperver, vatanperver bir kişiliğe sahip olan Müftü Ahmet Hulusi Efendi görevi sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın tam bağımsızlıkçı düşüncesine ve politikasına destek vermiş, Denizli'deki istiklâl mücadeleleri içerisinde yer almış, yer önderlik etmiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı İzmir dışında ilk mitingin düzenlenmesine büyük katkı sunmuş, İstanbul Hükümeti'nin politikasına rağmen, düşmana karşı savaş için cihat fetvası vermekten çekinmemiştir. İstiklal Harbi sırasında yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Müftü Ahmet Hulusi Efendi Cumhuriyet döneminde de din hizmetlerine devam etmiştir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi 22 Kasım 1931'de Denizli'de 70 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Biri kız olmak üzere, toplam altı çocuğu olan Ahmet Hulusi Efendi'nin Mezarı Denizli İlbade (İlbadı) Mezarlığı'ndadır. Soyadı kanunun kabulünün ardından, ailesi "*müftüler*" soyadını almıştır. Ölümünden sonra Milli Mücadele Müftüsü'nün adına Denizli'de kitabe dikilmiş, okul ve cami yapılmıştır. O'nun adı Denizli'de yaşatılmış, yeni nesillere örnek bir milliyetperver (milliyetçi), vatanperver (vatansever) müftü veya insan olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Milli Mücadele, Denizli, Müftü, Ahmet Hulusi Efendi

A NATIONALIST MUFTI IN DENIZLI DURING THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC: AHMET HULUSI EFENDI

Abstract

One of the segments of society that supported the National Struggle led by Mustafa Kemal Pasha was religious officials. Religious officials, who have an important place and influence in the Turkish Nation, took action, knowing the value of the homeland in Turkish culture, saying "*Love for the homeland is from faith*". Especially after the Greeks invaded Izmir and started massacres, some nationalist, patriotic religious officials in Western Anatolia called on the people to resist. They wanted to support the Kuva-yi Milliye Movement. Apart from this, they participated in relief efforts and provided weapons and ammunition. There were even those who went to the fronts and took part in the war. One of the muftis who believed and supported the "*nationalist*" people for the liberation remedy represented by Mustafa Kemal Pasha was the Mufti of Denizli Ahmet Hulusi Efendi. His works in Denizli set an example for the clergy not only in Denizli but also in Western Anatolia.

Mufti Ahmet Hulusi Efendi belongs to a family residing in Dağdere Village of Honaz District of Denizli. His grandfather is Müderris (religious scholar) Hafız Veliyüddin Efendi. His father was Osman Nuri Efendi, who served as the Grand Mufti of Denizli after studying at the Suleymaniye Madrasa in Istanbul, and his mother was Hatice Hanım. Mufti Ahmet Hulusi Efendi was born in the Kayalık District of Denizli in 1278/1861. He started his education life at the Müftüler Madrasa in the Kayalık District of Denizli, by taking lessons from his father. He took Arabic, tafsir, hadith and fiqh lessons from Hafız Ebubekir in the same madrasa. He studied Logic, Sarf-ı Nahiv, Literature, Science from his elder brother Mufti Ahmet Tahir Efendi and hadith from Abdullah Efendi. Ahmet Hulusi Efendi received permission on June 4, 1891. After

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi
graduating from Istanbul Süleymaniye Madrasa, he was appointed to the Denizli Mufti on 6 June 1918. He continued this duty until his death.

Mufti Ahmet Hulusi Efendi, who has a nationalist and patriotic personality, supported Mustafa Kemal Pasha's fully independent thought and policy during his duty, took part in the independence struggles in Denizli, and led the place. He made a great contribution to organizing the first rally outside Izmir against the occupation of Izmir by the Greeks, despite the policy of the Istanbul Government, he did not hesitate to issue a jihad fatwa for war against the enemy. Mufti Ahmet Hulusi Efendi, who was awarded the Independence Medal by the Grand National Assembly of Turkey for his services during the War of Independence, continued his religious services in the Republican period. Mufti Ahmet Hulusi Efendi died on November 22, 1931 in Denizli at the age of 70. The grave of Ahmet Hulusi Efendi, who has a total of six children, one of which is a girl, is in Denizli İlbade (İlbadı) Graveyard. Following the adoption of the surname law, his family took the surname “*müftüler*”. After his death, an inscription was erected in Denizli in the name of the Mufti of the National Struggle, a school and a mosque were built. His name was kept alive in Denizli and presented to new generations as an exemplary nationalist, patriotic mufti or human being.

Keywords: Republic, National Struggle, Denizli, Mufti, Ahmet Hulusi Efendi.

Giriş

Almanya'nın yanında savaşa katılan Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nın pek çok cephesinde savaşmış, Çanakkale, Kütü'l-'amâre cephelerinde olduğu gibi, önemli başarılar kazanmıştır. Ancak bu başarılar rağmen, İngiltere'nin başını çekmiş olduğu İtilaf Devletleri'ne karşı savaşı kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Bu ateşkes antlaşması çok ağır hükümleri içermiş, antlaşmada Wilson Prensiplerinin Osmanlı Devleti ile ilgili maddeleri hiç dikkate alınmamıştır. Yirmi beş maddeden oluşan mütareke hükümlerinin özellikle 5. ve 7. maddeleri Osmanlı Devleti'ni savunmasız bir duruma düşürdüğü gibi, savaşın galipleri kendilerinin yaratabilecekleri bazı suni sebeplerle emniyetlerinin bozulduğunu ileri sürerek, ülkenin stratejik önem taşıyan bölgelerini kolayca işgal edebilme imkânı bulmuşlardır (Bıyıklıoğlu 1992: 49).

Bu ateşkes antlaşması uluslararası nitelik taşımasına rağmen, I. Dünya Savaşı'nın galipleri “Doğu sorunu”nu kendi çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturmak için harekete geçmişlerdir. Türkleri gelmiş oldukları bozkırlara geri göndermek, gönderilemiyorsa Anadolu'da imha etmek amacıyla (Kodaman 1992: 59-63) önceden hazırlamış oldukları paylaşım antlaşmaları nedeniyle Mondros Mütarekesi'ni dikkate almamışlardır. Çeşitli bahanelerle ve antlaşmanın yedinci maddesini kullanarak savaş bittiğinde Osmanlı Devleti'nin toprağı durumundaki yerleri işgale başlamışlardır. 3 Kasım 1918'de Musul'dan başlayarak Türk devletinin toprakları İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Kodal 2005: 48-49).

Bunun üzerine Türk milleti toprağını, vatanını, bayrağını, namusunu, haklarını korumak amacıyla Anadolu'daki istiklal mücadelelerini başlatmıştır.

Bu Türk toprağının ilk olarak işgalinin ardından, Anadolu'nun her tarafındaki önemli noktalar işgal edilmiş, kısa bir süre sonra da yani 13 Kasım 1918'de Müttefik donanması Türklerin başkenti olan İstanbul'u dahi işgal etmiş, toplarını saraya çevirmiştir. Sömürge siyasetini benimsemiş devletlerin Anadolu'ya dönük işgalleri başladığında, "...haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyük..."(Atatürk 2006: 10) olan Türk milleti harekete geçmiştir. Musul ve Dört Yol'dan başlayarak İngiliz ve Fransızlara karşı direniş hareketi ile karşılık vermiştir. Bu mücadeleler 14/15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesinin ardından yeni bir evreye ulaşmıştır. Kuvâ-yı Milliye hareketi olarak adlandırılan bu hareket ile kendi istiklâlini, toprağını, vatanını, namusunu ve Anadolu'daki kendi varlığını korumak amacını ve hedefini gütmüştür.

Düşmana karşı başlatılan Müdafaa-i Hukuk ve Kuvâ-yı Milliye hareketi Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu müfettişi olarak İstanbul Hükümeti tarafından Karadeniz bölgesinde güvenliği ve asayişi sağlamak, silah ve cephanenin toplanarak depolara konmasını ve korunmasını gerçekleştirmek, çeşitli yerlerde direniş hareketleri başlatmak için asker toplamaya çalışan örgütlerin faaliyetlerinin yasaklanması amacıyla hem askerî, hem de idarî yetkilerle, görevlendirilmesi sonrasında ivme kazanmıştır. Ortaya çıkan Kuvâ-yı Milliye hareketi, Anadolu'da başlayan düşmana karşı koyuş, istiklal mücadeleleri, küçük küçük bağımsızlık ateşleri Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde büyük bir meşaleye dönüşmüştür. Hem I. Dünya Savaşı'nın sömürgeci galiplerine ve doğu sorununu kendi lehlerine çözüme kavuşturmak isteyen batılı devletlere hem de onların denetimi altındaki İstanbul Hükümetine ve içerideki yerli işbirlikçilere karşı yürütülen Millî Mücadele'ye Türk milleti büyük bir yöneliş göstermiş, desek vermiştir.

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğini yapmış olduğu tam bağımsızlıkçı kurtuluş çaresine destek veren kesimlerden biri de Müslüman Türk Milleti nezdinde önemli bir yeri ve etkisi olan din görevlileri olmuştur. Türk kültüründeki vatan toprağının değerini bilerek, "*Vatan sevgisi imandandır*" diyerek, özellikle Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi ve mezalime başlamasının ardından Batı Anadolu'da bazı milliyetperver, vatanperver din görevlileri halkı direniş çağırıştır. Bunlar, Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin desteklenmesini istemiş, yardım çalışmalarına katılmış, silah ve cephanenin temininde yer almış, hatta cephelere giderek savaşın içinde yer alanlar olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın temsil ettiği kurtuluş çaresine, "milliyetperver" insanlara inanan ve destek veren müftülerden birisi de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi olmuştur. O'nun Denizli'de yapmış olduğu çalışmalar sadece Denizli'de değil aynı zaman da Batı Anadolu'da din görevlilerine örneklik etmiştir.

1. Ailesi, Yetiştirilmesi ve Kişiliği

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Denizli’nin Honaz İlçesi’nin Dağdere Köyü’nde ikamet eden bir aileye mensuptur. Dedesi Müderris Hafız Veliyüddin Efendi’dir. Kayıtlarda ismi Veli Efendi olarak da geçen Veliyüddin Efendi Hâfız-ı Kur’an olup, 1866-1891 yılları arasında İstanbul’daki Süleymaniye Medresesi’nin çeşitli bölümlerinde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Yaşadığı dönemin büyük müderrisleri arasında yer alan Hafız Veliyüddin Efendi’nin ölüm tarihi tespit edilememekle birlikte, 1891 yılından sonra vefat ettiği anlaşılmıştır(Şahin 2011: 106).

Ahmet Hulusi Efendi’nin babası, Veliyüddin Efendinin oğlu Osman Nuri Efendi’dir. Osman Nuri Efendi İstanbul Süleymaniye Medresesi’ni tamamlamasının ardından, Denizli Müftüsü Mehmet Şerif Efendi’nin 13 Şaban 1866’da ölümü üzerine Denizli Müftülüğü’ne atanmıştır. Osman Nuri Efendi 15 Cemaziyelevvel 1878 tarihinde de Sarayköy Nahiyesi kadılık görevine getirilmiştir. İyi bir medrese eğitimi-öğretimi gören Osman Nuri Efendi çeşitli aralıklarla müftülük görevinde bulunmuştur(Şahin 2011: 106).

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Osmanlı Devleti’nin sıkıntılı ve zor yıllar yaşamaya başladığı bir süreçte, iyi bir eğitim-öğretim görmüş, eğitim-kültür-ilim faaliyetleri yürüten, diğer bir ifadeyle Osmanlı Devleti’nde “*ilmiye sınıfına*” mensup bir ailede dünyaya gelmiştir. Denizli’nin Kayalık Mahallesi’nde 1861 yılında doğmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, babası müftülük ve kadılık yapmış olan Osman Nuri Efendi’dir. Annesi ise Hatice Hanımdır. Ahmet Hulusi Efendi ilk eğitim-öğretim hayatına önceleri Denizli Müftülüğü yapmış olan babası Osman Nuri Efendi’den Kayalık Mahallesi’ndeki Müftüler Medresesi’nde dersler alarak başlamıştır(Şahin 2011:107).

Aynı medresede Tekeli Mehmet Efendi’nin oğlu Hafi Ebubekir Efendi’den Arapça, tefsir, hadis, fıkıh dersleri görmüş, bu konularda bilgi edinmiştir. Ağabeyi Müftü Ahmed Tahir Efendi’den Mantık, Sarf-ı Nahiv, Edebiyat, Fen Bilgisi dersleri almıştır. Ayrıca Abdullah Efendi’nin Hadis derslerine devam etmiş, bu konuda da bilimsel yönünü geliştirmiştir. Bütün bu eğitim-öğretim faaliyetlerinin ardından, almış olduğu derslerden ve birikimden sonra Müftü Ahmet Hulusi Efendi 4 Haziran 1891’de İcazetnâmesi’ni almıştır. 1 Eylül 1905’te babası Denizli Müftüsü Osman Nuri Efendi’nin fahri Müfti Müsevvitliği (Müftü Yardımcılığı)-göreviyle ilk memuriyet hayatına başlayan Ahmet Hulusi Efendi, 1910 yılına gelindiğinde 200 kuruş maaşla bu göreve asaleten atanmıştır. Aynı yıl Aydın Vilayeti İdare Meclisi üyeliğine de seçilmiştir. Adı geçen mecliste bir yıldan fazla Denizli Sancağı’nı temsil etmiştir. Bu arada, Mekke-i Mükerrreme’ye akan “Ayn-ı Zebin (Açık Göz)” su yolunun tamiri için kurulan 12 Temmuz 1906’da kurulan yardım toplama komisyonunun başkanlığını da yapmıştır(Sarıkoynucu 1991: 240-241).

Ahmet Hulusi Efendi din hizmetlerinin dışındaki çalışmalarına devam ederek, Denizli’de bir hastane yapılması için ilk adımın atılmasına öncülük etmiştir. Bu bağlamda kendisi ve Denizli Belediye Reisi (Başkanı) Miralay Hacı Tevfik Bey, Encümen Azası Nakıp

Ziya ve bazı hayırsever vatandaşlar tarafından bir heyet oluşturulmuştur. Müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında toplanan bu heyet, hastane yapmak üzere o yılın kurban derilerinin toplatılmasını, satılmasını sağlamıştır. 1913 yılında değeri 30 altın lira olan hastane arsası alınarak önemli bir iş başarılmıştır(Önen 2005, 12). Hastanenin yeri olarak, günümüzde 1 nolu Sağlık Ocağının faaliyette bulunduğu Saraylar Mahallesiindeki Saraylar Tepesi olarak bilinen yer seçilmiştir. Hastane'nin inşaatına ise, dönemin Denizli Mutasarrıfı İsmail Fevzi Paşa tarafından 800 lira tahsisat (ödenek) ayrılarak, 1914 yılında başlanmıştır. Bu ödenek İzmir İl Özel İdaresi bütçesinden sağlanmıştır(Sarıkoşuncu ve Tomalı 2019: 9).

Bu tür çalışmaları yapan Ahmet Hulusi Efendi eğitim-öğretim, kişisel gelişim sürecinden de geri kalmamıştır. İstanbul Süleymaniye Medresesi'ni bitirmesinin ardından 6 Haziran 1918'de Denizli Müftülüğü görevine getirilmiştir(Şahin 2011: 107). Bu görevi 1931 yılında ölene kadar devam ettirecektir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Denizli Müftülüğü'ne getirilmesinde, din bilimlerinde, özellikle İslâm bilimlerinde iyi bir eğitim-öğretim görmüş olmasının etkili olduğu söylenebilir. Belirtilen memuriyetlerinin yanısıra mezuniyetini müteakip babasının medresesinde hocalığa başlayan Ahmet Hulusi Efendi, 18 Ocak 1897'de Edirne'den "*İltiday-i Hariç** Ruzname-i Humayun*", 20 Aralık 1904'de Bursa'dan "*İbtiday-i Dahil*** Ruznâme-i Humayun*" unvanlarını alarak, Sahan Müderrisliğine kadar yükselmiştir (Sarıkoşuncu 1991: 241).

Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Hacı Fakı Hatice Hanım ile olan evliliğinden, biri kız olmak üzere, toplam altı çocuğu dünyaya gelmiştir(Müftüler 2011: 154). Bunlar; Ahmet Fevzi (1895-1980), Osman Nuri (1896-1945), Ömer Lütfi (1898-1961), Emine Hanım(1902-1983), Ali Faik (1905-1979) ve Bekir Sıddık (1911-1985)'dir (T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Ahmet Hulusi Efendi Özlük Dosyası). Bunlardan ilk iki oğlu I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaşa katılmışlardır. En büyük oğlu Ahmet Fevzi Şam Cephesi'nde esir düşmüş, Mısır'da dört ay esir olarak kalmıştır. Ayrıca babasıyla birlikte Denizli'de Kuvâ-yı Milliye hareketi içerisinde yer almıştır. Cumhuriyet döneminde de ticaretle uğraşmış, Denizli'de, başta Türk Hava Kurumu olmak üzere, çeşitli sosyal kurumlarda görev almış, hizmetlerde bulunmuştur. Oğullarından Osman Nuri, Irak Cephesi'nde İngilizlere esir düşmüş, Hindistan'da Bellari de 33 ay esir hayatı yaşamıştır (Müftüler 2011: 155).

İki oğluna da tıp eğitimi yaptırmış, onların doktor olmasını sağlamıştır. Bunlardan Ömer Lütfi önce eczacılık fakültesini, daha sonra da tıp fakültesini bitirmiş, göz üzerine uzmanlaşarak çeşitli hastanelerde görev yapmıştır. En küçük oğlu Bekir Sıddık tıp eğitimini tamamladıktan sonra iç hastalıkları uzmanı olmuştur, o da çeşitli yerlerde hizmet vermiştir. Çocuklarından Ali Faik ticaretle uğraşmış, o da ağabeyi gibi, Denizli Ticaret Odası Başkanlığı

* Bazı kaynaklarda Denizli Müftülüğü'ne atanması 29 Mayıs 1326(1910) olarak dile getirilmiştir.

** Osmanlı medrese sisteminde ilk tahsili veren müderrisler.

*** Osmanlı medrese sisteminde orta tahsili veren müderrisler.

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi yapmıştır. Ahmet Hulusi Efendi’nin tek kızı olan Emine Hanım, müftünün yeğeni, PTT memuru Nurettin Bey ile evlenmiştir (Müftüler 2011: 155). Devlet memuru olmasına karşın, o günün şartlarında geniş bir aileye sahip olmuş, onların yetişmesini ve aile kurmalarını sağlamıştır. Kız ve erkek evlat her ikisini de tatmış, genellikle acıların en büyüğü olarak tarif edilen evlat acısını kendi sağlığında yaşamamıştır.

Ahmet Hulusi Efendi’nin kişilik özellikleri dikkate alındığında; her şeyden önce iyi bir insan, dindar bir Müslüman, müşfik (sevecen) bir baba olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra güzel konuşan, zeki, ileri görüşlü, cesur, güçlü bir hitabeti olan, insanlarla iyi iletişim kurabilen, saygın, kucaklayıcı, derleyip toparlayıcı özelliği olan bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bunlara ek olarak, iyi yetişmiş bir alim, işini iyi yapan bir müftü ve idareci, milliyetperver (milliyetçi), vatanperver (vatansever) insan ve yönetici özelliklerini bünyesinde barındırmıştır (Eskicioğlu 2011: 42-44). Ahmet Hulusi Efendi’nin şahsında taşımış olduğu bu özelliklerden pek çoğu, İzmir’in işgalinden sonraki süreçte ve Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde yürütülen Milli Mücadele’de kendini gösterecek, Denizli’nin geleceğine etki edecektir.

2. Millî Mücadele’de Ahmet Hulusi Efendi

Ahmet Hulusi Efendi, başından itibaren Milli Mücadele’de yer alan din görevlilerinden biri olmuştur. Bu mücadele içerisinde yerini İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden önce almıştır. Paris Barış Konferansı’nda I. Dünya Savaşı’nın galipleri tarafından Anadolu’nun Batısına yönelik karar, İtalya’nın itirazına karşın, İzmir ve çevresi Yunanistan’a peşkeş çekilmiş, bir anlamda Yunan işgalinin önü açılmıştır. Bu karar gizli kalmamış, kısa süre içerisinde Avrupa’daki özellikle de Yunanistan’daki gazetelerde yayınlanan haberlerde yer almıştır. Yayınlanan bu haberler, Türk milletini derinden etkilemiş, ciddi bir şekilde karşı koyma hareketlerinin doğmasına sebep olmuştur. Bu da İzmir ve çevresinde Türk’ün haklarını koruyacak Müdâfaa-i Hukûk Cemiyetlerin kurulması yönünde adım atılmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda, 23 Kasım 1918’de İzmir Müdâfaa-i Hukûk-ı Osmaniye Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet tarafından, İzmir, Denizli, Aydın, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilayetlerinin delegelerinden oluşacak bir kongrenin İzmir’de toplanmasına karar verilmiştir (Öztoprak 2021). İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa’nın başkanlığında 17-19 Mart 1919 tarihleri arasında yapılan bu kongreye Denizli’den de katılım gerçekleşmiştir. Bir anlamda Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde kongreye katılan vatansever, milliyetperver Denizliler, Müdâfaa-i Hukûk Cemiyetlerinin kararları doğrultusunda, İtilaf Devletlerince iktidara getirilen Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve O’nun Hükümetinin, Padişahın takip etmiş olduğu politikaya, uygulamalara da destek vermemişlerdir. Hatta bu kongre sırasındaki ikili görüşmede İzmir Valisi Nurettin Paşa, Ahmet Hulusi Efendi tarafından Denizli’ye davet edilmiş, burada oluşturulacak kuvvetlerin başına geçmesi istenilmiştir (Çelik 2017: 52).

Paris Barış Konferansı'nda bir anlamda İzmir'in işgal edilmesi iznini alan Yunanistan Başbakanı Venizelos durumu Yunan Hükümetine ve devletine bildirmiştir. Bunun üzerine Yunanlılar, 14 Mayıs 1919 günü akşamı İngilizleri bilgilendirerek, 14-15 Mayıs gecesi sabaha karşı İzmir'i işgale başlamışlardır. İşgale karşı İzmir'de ilk tepki 15 Mayıs 1919 sabahın çok erken saatinde İzmir İlhak-ı Red Heyet-i Milliye Cemiyeti tarafından gösterilmiştir. İlhak-ı Red Heyet-i Milliye Cemiyeti Genel Sekreteri tarafından, Erzurum dahil, Türkiye'nin her tarafına telgraf çekilmiştir. Aynı telgraf Denizli'ye de ulaştırılmıştır. Bu telgrafta; *"İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı ayakta ve heyecandadır. İzmir, son ve tarihî gününü yaşıyor. Son ümidimiz milletimizin göstereceği mukavemete bağlıdır. Mitingler yaparak, telgraflarla, her yere başvurunuz. Vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vekar ve sükûnetinizi muhafaza ederek, kimsenin incinmemesine dikkat ve itina edilmelidir"* (Genelkurmay ATASE Başkanlığı 1994: 49) denilmiştir.

İzmir'den gelen telgrafla olup bitenleri öğrenmiş olan Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey, Yunanlıların işgal haberini derhal Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'ye, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'e ve şehrin ileri gelenlerine bildirmiştir (Toker 1983: 8). Bunun üzerine, İzmir'den gelen telgrafta protesto mitingi düzenlenmesi istenildiğinden, vakit geçirilmeden büyük bir protesto mitingi düzenlemek gerektiği kararlaştırılarak, bunun için her tarafa haberler gönderilmiştir. Bu bağlamda, sabahın erken saatlerinde Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından görevlendirilen belediye tellalı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak Bayramyeri'ndeki belediye önüne gelmeleri istenilmiştir (Tütenk 1949: 8). Türk Ocakları Denizli Şubesi gibi, milliyetperver ve vatanperver kuruluş ve kişilerin destek vermiş olduğu çalışma sonrasında, halkın Denizli-Bayramyeri'nde toplanması sağlanmıştır.

İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir süre sonra, İzmir'in işgaline karşı, İzmir dışında gerçekleştirilen, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü Denizli-Bayramyeri'nde yapılan mitingde veya ilk toplu tepkide meydana toplanan halka hitap etmek için konuşmacılar Denizli Belediyesi'nin balkonundaki yerlerini almışlardır. Bunlar; Mutasarrıf Faik (Öztrak) Bey, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi'dir. Bu kişilerden, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi kalabalığa hitap etmiştir (Köstüklü 1999: 52). Denizlileri direnişe, Milli Mücadele'ye davet etmiştir. Denizli Müftüsü, konuşmasında; bir bakıma İstiklâl Harbi'nin *"ilk cihat (kutsal savaş) fetvası olarak kabul edilen"* fetvasıyla, Yunanlıların İzmir'i işgalini şiddetle protesto ederek, Denizli halkını yaklaşan bu tehlike karşısında mücadeleye çağırarak, hatta böyle yapmayı farz olarak nitelemiştir. İşgale karşı kayıtsız kalmanın düşünülmemeyeceğini ve vatanın hiçbir zaman savunmasız bırakılmayacağını vurgulayarak, aynı zamanda Milli Mücadele'nin bir anlamda ilk cihat fetvasını da ilân etmiştir (Bayar 1997: 152-153).

Bir anlamda Padişahın ve İstanbul Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda Dürrizade'nin Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idam edilmesine ilişkin fetvasına karşı

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi hazırlanan “Ankara veya Anadolu Fetvası”ndan (İrade-i Milliye, 22 Nisan 1336 (1920) yaklaşık bir yıl kadar önce Ahmet Hulusi Efendi bu cihat fetvasıyla Denizlileri ve Türk Milletini Milli Mücadele’ye ve Mustafa Kemal’e desteğe çağırmıştır. Ayrıca Türkleri “silah ve cephane azlığına bakmadan, yurt savunmasına çağırın” bu fetvasıyla, Müftü Efendi bütün din görevlilerine de örneklik teşkil etmiştir. İzmir’in işgalinden dört saat gibi kısa bir süre sonra düzenlenen Denizli-Bayramyeri Mitingi’nin, işgale karşı İzmir dışından gösterilen ilk toplu tepki olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, Denizli’de yapılan bu protesto mitingi çevre il ve ilçelere de önemli bir etkisi olmuştur. Bu nedenle, merkezde gerçekleştirilen protesto mitinginin ardından, Denizli’nin ilçelerinde de Yunan işgaline tepki gösterilmiş, mitingler düzenlenmiş, protesto telgrafları çekilmiştir.

Ahmet Hulusi Efendi, Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey gibi vatanperver bürokratlar, Topçu Binbaşı İsmail Hakkı Bey gibi subay ve askerlerle birlikte, bir taraftan Denizli’de kuvâ-yı milliye veya milli kuvvetler oluşturulurken, diğer taraftan da İzmir’de toplanan kongrede alınan karar ve Mustafa Kemal’in istekleri doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi Başkanlığı’nda 29 Mayıs 1919’da “Denizli Müdâfaa-i Hukûk ve Redd-i İlhak Cemiyeti” kurulmuştur (Kodal 2022: 210). Denizli Müdâfaa-i Hukûk ve Redd-i İlhak Cemiyeti daha iyi hizmet verebilmek, etkili ve verimli olabilmek amacıyla, kuruluşunun üzerinden çok uzun süre geçmeden, Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey ve Ahmet Hulusi Efendi tarafından 12 Temmuz 1919’da Denizli Heyet-i Milliyesi adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır (Genelkurmay ATASE Başkanlığı 1994: 148). Bir başkanlık ve altı şubeden oluşan bu teşkilatın başkanlığına Müftü Ahmet Hulusi Efendi getirilmiştir (ATASE Arşivi, Kl:426, D:4, Fh:235). Denizli Heyet-i Milliyesi bir taraftan İstiklâl Savaşı’na katkı sağlarken, bir taraftan da Mustafa Kemal Paşa ile iletişim halinde olmuştur.

Milliyetperver, vatanperver bir müftü olan Ahmet Hulusi Efendi, Mustafa Kemal Paşa’nın istekleri ve politikası, kurtuluş çaresi doğrultusunda hareket etmiştir. Bu nedenle, Hulusi Efendi Ankara’da yeni bir Milli Meclis’in açılmasına destek vermiştir. Milletvekili seçilecek kişilerin, “devlet ve milletin siyaseti dahiliye ve hariciyesine bihakkın vakıf ve her suretle vatan ve memleketin menâfiini müdrük (yararlarını kavramış)”(Tütenk 1949: 78) kimselerden olmasını istemiştir. Gösterilen bu titizlikle Denizli Heyet-i Milliyesi’nin yönetiminde ve denetiminde yapılan seçim sonrasında, Hacı Hüseyin Mazlum Baba, Belevli Yusuf, Tavaslıoğlu Mustafa ve Buldanlı Ömer Necip Beyler Denizli Sancağı’ndan milletvekili seçilmişlerdir(TBMM 2010: 21-22). İzmir, Muğla ve Aydın Milletvekilleri de Denizli’ye

* Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele’ye destek veren ve milliyetperver bir müftü olan Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Börekçi (1860-1941) başkanlığında, Ankara’da 20 kişilik uzman ekibin hazırladığı “Ankara veya Anadolu Fetvası” 16 Nisan 1920’de Heyet-i Temsiliye Başkanlığı’nca Anadolu’ya gönderilmiştir. Bu fetvayı Anadolu’daki her müftünün onaylaması istenilmiştir. Bunun üzerine Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bu fetva 153 müftü ve müderris tarafından imzalanmıştır. İmzalanan fetva 19-22 Nisan 1920 tarihleri arasında Millî Mücadele’yi destekleyen bazı gazeteler tarafından yayınlanmıştır.

gelmişler, milli temsilciler, özel bir trene binerek, coşkuyla ve Ahmet Hulusi Efendi'nin duasıyla istasyondan uğurlanmışlardır.

İzmir'in işgalinden önceki süreçten başlayarak, milliyetperver, vatanperver bir din görevlisi, müftü olarak Denizli'de Milli Mücadele'nin içinde yar alan, yukarıda ana hatlarıyla dile getirilen çalışmaları yapan Ahmet Hulusi Efendi, bu süreçte sürekli engellenmek istenmiş, Milli Mücadele'ye olan desteği kesilmek istenmiş, Milli Mücadele'den uzaklaştırılmaya çalışılmış, önüne engeller çıkartılmıştır. Bu kapsamda Anadolu'daki millî hareketi daha doğmadan yok etmek için, İstanbul Hükümeti, bazı şehzadeler başkanlığında taşraya "Heyet-i Nasihalar (Öğüt Heyetleri)" göndermiştir. Bu yolla Anadolu'daki otoritesini arttırmayı ümit eden İstanbul Hükümeti, Şehzade Abdurrahim Efendi'nin başkanlığındaki bir Heyet-i Nasihayı Denizli'ye göndermiştir (Çelebi 2021: 177-183). Heyet üyelerinden Süleyman Şefik Paşa, 25.4.1919'de Denizli hükümet konağı önünde toplanan halka hitaben bir konuşma yapmış, mütareke hükümlerine uyulmasının ülkenin geleceği için önemli görülmüş, Hükümetin politikasına destek verilmesi istenmiştir. Ancak bu heyetin öğütleri Ahmet Hulusi Efendi ve vatanperver Denizliler üzerinde etkili olmamıştır. Ayrıca Sadrazam Damat Ferit Paşa, Vali ve Mutasarrıflara gönderdiği talimatla; millî ordu teşkilinin yasaklandığını bildirerek, buna uymayanlara pek insafsız davranılmasını, gerekirse, İstanbul Divan-ı Örfiye gönderilmesini emretmiştir. Bu emir de Ahmet Hulusi Efendi ve milliyetperver Denizlileri yolundan döndürememiştir. Ahmet Hulusi Efendi Denizli Mutasarrıflığına hitaben yazdığı 5 Ağustos 1919 tarihli yazısında Milli Mücadele'den vazgeçmeyeceklerini dile getirmiştir (Sertoğlu 1968: 5-7).

İstanbul Hükümeti, Kuva-yı Milliye'nin dağılmasını beklerken, aksine milli hareketin Denizli'de daha da gelişmesi ve özellikle Müftü Efendi'nin sert cevabından dolayı telaşa kapılmıştır. Bunun üzerine Sadrazam Damat Ferit, daha etkin bir tutum takınmak gereğini duymuştur. Jandarma Genel Komutanı Ali Kemal Paşa'yı, durumu yerinde incelemesi ve gerekli önlemleri alması için bölgeye göndermiştir. Ali Kemal Paşa, 15 Ağustos 1919'da Denizli'ye gelmiştir. Heyet-i Milliye Başkam Müftü Ahmet Hulusi Efendi ile görüşmek istemiştir. Ahmet Hulusi Efendi hasta olduğunu ileri sürerek evine çekilmiş, görüşmek istememiştir. Ancak bu arada Heyet-i Milliye'nin diğer yetkilileri ve mutasarrıfla görüşen Ali Kemal Paşa, Ahmet Hulusi Efendi'nin ayağına (evine) kadar giderek onunla görüşmüştür (Müftüler 1989: 16). Paşa, 16 Ağustos 1919 sabahı erkenden Denizli'den ayrılarak Nazilli'ye gitmiştir. İstanbul Hükümeti'nin Denizli Kuva-yı Milliyesi'ni engelleme girişimi, Denizli'deki millî hareketin önemli kişilerinden, zaman zaman liderliğini yapan Ahmet Hulusi Efendi'yi çalışmalarından vazgeçirmek mümkün olmamıştır.

Bütün bu girişim ve baskılardan bir sonuç alamayan İstanbul hükümetleri, özellikle 5 Nisan 1920'de 4 defa iş başına gelen Damat Ferit hükümeti, azınlıkların müftü hakkındaki olumsuz propagandaları, iktidardaki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Denizli teşkilatının

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi çalışmaları, İngiliz Genelkurmay’ının istekleri ve İngiliz Hükümetinin baskısı gibi nedenlerle, Ahmet Hulusi Efendi’yi görevinden alma teşebbüsünde bulunmuşlardır. İşin bu noktaya gelmesinde Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin, Çal Müftüsü Ahmet İzzet ile birlikte, “Ankara veya Anadolu Fetvası”nı imzalamasının da büyük bir etkisi olmuştur. Bu amaçla Bab-ı Fetva Memurîn Kalemi Müdüriyetince Meşihat Makamı’na 1 Ağustos 1336(1920)’da bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda; Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin Müftülük göreviyle bağdaşmayan, eşkiya çetesi olan Kuvâ-yı Milliye harekâtına silahlı olarak katıldığı, işlenen cinayet ve işkencelerin düzenleyicisi ve kışkırtıcısı olduğu güvenilir kaynaklardan öğrenildiği, bu nedenle de adı geçen kişinin şifahen alınan bir İrade-i Aliyye ile görevinden azledildiği ifade edilmiştir (Sarıkoyuncu 2012: 123). Ancak Denizli Mutasarrıflığı’nın bu azil işlemini yerine getirip getirmediğine ilişkin elde mevcut bilgi söz konusu değildir. Denizli Mutasarrıfı’nın ve Mutasarrıflığın Milli Mücadele’ye karşı tutumu belli olduğundan, daha önce de İstanbul Hükümeti ile aynı politikayı takip etmediği bilindiğinden, Hulusi Efendi’nin görevini sürdürmesi dikkate alındığında, azil işleminin yerine getirilmediği söylenebilir.

3. Cumhuriyet Döneminde Ahmet Hulusi Efendi

Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Türk milletinin, kahraman Denizlilerin ve Müftü Ahmet Hulusi gibi milliyetperver insanların, büyük gayretleriyle Milli Mücadele başarıya ulaşmıştır. En sonunda tam bağımsızlıkçı insanların savunduğu kurtuluş çaresi başarıya ulaşmıştır. I. Dünya Savaşı’nın galipleri doğu sorununu veya Türk Sorununu kendi lehlerine çözüme kavuşturamamışlar, Türklerin imha planı olarak bilinen Sevr Antlaşması’nı kabul ettirememişlerdir. Bir anlamda Türkleri sonradan geldiklerini ileri sürdükleri Anadolu’dan atamamışlar, bozkırlara gönderememişler, Ankara ve çevresini bıraktıkları Anadolu’da da etkisiz hale getirememişlerdir. Lozan Barış Antlaşması ile doğu sorununun Türk milletinin lehine sonuçlandığını kabul etmişlerdir. Bu antlaşmayla da Ankara merkezli yeni Türk devletini uluslararası alanda tanımak zorunda kalmışlardır.

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra yeni Türk devletinin yönetim biçimi millet egemenliğine dayalı bir Cumhuriyet olmuştur. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından Mustafa Kemal içeride ve dışarıda saygı ile anılan yeni bir insan, birey, toplum ve devlet ortaya çıkarmak, önce çağdaş uygarlık düzeyine, sonra da üstüne çıkmak için devlet ve toplum hayatının bütün alanlarında köklü değişikliklere gitmiştir. Bu süreçte; hukuki açıdan Halifelik makamının dini değil dünyevi bir makam olduğu ve devlet başkanlığını temsil ettiği, millet egemenliğinin önünde engel olarak görüldüğünden, 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı Şer’iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun ile Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine Başvekâlete (Başbakanlığa) bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kurulmuştur (Yücel 1994: 455). Bir anlamda bugünkü Diyanet İşleri Başkanlığı din hizmetleri alanında çalışmalarına başlamıştır.

Bu kurumun ortaya çıkarılmasının ardından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşra teşkilatı da oluşturulmuştur. Taşra teşkilatlarında Osmanlı'dan Cumhuriyete din hizmetleri alanında yetişmiş, nitelikli, vatansever, milliyetperver din görevlileri görevlendirilmiştir. Milli Mücadele'nin başından itibaren içinde yer alan, Mustafa Kemal Paşa'nın kurtuluş çaresine destek veren, Denizlilere önderlik eden, cephelere kadar giderek destek veren ve milliyetperver bir din görevlisi olan Ahmet Hulusi Efendi değişim-dönüşüm sürecinde başka bir işle uğraşmayı yeğlememiştir. İkinci meclisin oluşumu ve sonrasında Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan milletvekili teklifini yaşının ilerlediği, görevini tamamladığı ve daha genç kişilerin milletvekili seçilmesini istediği gerekçeleriyle geri çevirmiştir(Müftüler 2011: 156). Bu nedenle, Ahmet Hulusi Efendi, Cumhuriyet döneminde Denizli'deki bir anlamda uzmanlık alanı olan, Denizlilere daha yararlı olabileceğini düşündüğü ve severek yürüttüğü müftülük görevine devam etmiştir.

Ahmet Hulusi Efendi Denizli Müftülüğü'ne devam ederken, Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Gazi Mustafa Kemal Paşa ve TBMM, Milli Mücadele'yi destekleyen, yararlıklar gösterenleri unutmamıştır. Onları onurlandırma ve ödüllendirme yoluna gitmiştir. Bu nedenle, Denizli'de Milli Mücadele'de önemli bir yer ve görev üstlenen Ahmet Hulusi Efendi de TBMM tarafından unutulmayanlar, onurlandırılanlar, ödüllendirilenler arasındaki yerini almıştır. Bu amaçla TBMM'nin 21.01.1940(1924) tarihindeki Fethi Bey'in başkanlığındaki toplantısında, 87. Birleşiminde Denizli Milletvekili Yusuf (Başkaya) ve Necip Ali (Küçüka) Beyler tarafından bir teklif veya önerge verilmiştir. Söz konusu önergede; *"İzmir (in) işgali üzerine vatan ve memleketi müdafaa maksadıyla teşekkül eden Heyet-i Milliye rüasâ (başkanları) ve a'zâlarına (üyelerine) İstiklâl Madalyası itasına dair (verilmesine ilişkin) (2/251) numaralı Teklif-i Kanunisi ve şayan-ı müzakere olduğuna dair layiha encümeni mazbatası, Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne veriyoruz"* (TBMM 1924: 277) denilmiştir.

Denizli Milletvekilleri tarafından TBMM'ye sunulan Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne (Milli Savunma Komisyonu'na) sevk edilen önerge burada görüşülmüştür. Encümen Ahmet Hulusi Efendi'nin de içinde bulunduğu İstiklal Madalyası namzetlerinin çıkartılan İstiklal Madalyası verilmesine ilişkin çerçevede, Milli Mücadele sırasındaki çalışmalarına bakmış, cephede mi savaştı, cephe gerisinde mi yararlıklar göstermiş, bunlara göre değerlendirmeler yapmış, adayların evraklarını incelemiş, sonrasında kararını vermiştir. Yapılan araştırmanın, değerlendirmenin ve kararların ardından, Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbatası 15 Şubat 1926'da TBMM Genel Kurulu'nun gündemine gelmiştir. Refet Bey'in başkanlığında yapılan toplantıda hazırlanan mazbata kurul üyelerine okunmuştur. Bu mazbatada; *"Millî Mücadele esnasında muhtelif cephelerde veya dahilî isyanların itfasında bilfiil mesai ibraz etmelerine mebni (etmelerinden dolayı) ceman(toplam) dört yüz altmış dört zatın İstiklâl Madalyasıyla taltifleri..."* (TBMM 1926: 196) denilerek, Ahmet Hulusi Efendi'nin ve kendisiyle birlikte Denizli'de Milli Mücadele içerisinde yar almış kişilerin de içinde bulunduğu toplam 464 kişiye İstiklal Madalyası verilmiştir.

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi

TBMM’nin kesinleştirdiği karar sonrasında, Denizli’de Ahmet Hulusi Efendi ile birlikte Milli Mücadele içerisinde yer alan, yararlıklar gösteren, “Denizli Ahzı asker Kalem Reisi sabıki Topçu Miralayı merhum Tevfik bey namına büyük oğlu Fahrettin bey (Kırmızı kurdeleli), Denizli sabık Muhasebecisi ve lâhik Kocaeli Defterdarı Süleyman bey mahdumu Muzaffer bey (Beyaz kurdeleli), Esbak Denizli ve lâhik Cebelibereket Tahrirat Müdürü Fuat bey (Beyaz kurdeleli), Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi efendi (Beyaz kurdeleli), Sabık Denizli Polis Komiseri merhum Hamdi bey namına oğlu Cengiz bey (Kırmızı kurdeleli), Denizli Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Cafer efendi (Beyaz kurdeleli), Deniz Muhasebe-i Hususiye Tahsildarı Mehmet efendi (Beyaz kurdeleli), Denizli’den berber Mehmet Salih efendi (Beyaz kurdeleli), Denizli Nakîbüleşraf Kaymakamı Ziyaettin efendi (Beyaz kurdeleli), Denizli Müftü zade Kâzım efendi (Beyaz kurdeleli), Denizli Osman zade Emin efendi (Beyaz kurdeleli), Denizli Dalamanlızade merhum Mehmet bey namına veresesine (Beyaz kurdeleli), Denizli Helvacıade Mehmet efendi (Beyaz kurdeleli), Çal kazası eşrafından Necip bey (Beyaz kurdeleli), Çal Müftüsü İzzet efendi (Beyaz kurdeleli), Sarayköy Müftüsü Ahmet Şükrü efendi (Beyaz kurdeleli), Sarayköy Emin Aslan bey (Beyaz kurdeleli), Sarayköy Rıza Bey oğlu Hulusi bey (Beyaz kurdeleli), Sarayköy Tavaslı zade Ömer bey (Beyaz kurdeleli), Tavas kazası Muhasebe-i Hususiye Kâtibi Mehmet efendi (Beyaz kurdeleli).” (TBMM 1926: 195) olmak üzere, toplam 20 kişi İstiklal Madalyası ile taltif edilmişler veya ödüllendirilmişlerdir.

TBMM’nin bu kararının ardından Ahmet Hulusi Efendiye verilen “Beyaz Şeritli” İstiklal Madalyası ve beratı hazırlanmıştır. Ahmet Hulusi Efendi’nin beratında “Mücadele-i Milliye’de asâr-ı hamaset (yiğitliklerden) ve fedakârisinden (fedakarlıklardan) dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 15.2.1926 tarihinde vuku’ bulan üçüncü içtima senesi elli altıncı içtima’ın birinci celsesinde zîrde (aşağıda) hüviyeti muharrer (yazılı) Ahmet Hulusi Efendi’ye bir kıt’a beyaz şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.” (İmamoğlu 2022) denilmiştir.

Milli Mücadele’deki yiğitlikleri, yüreklilikleri, üstün gayreti nedenleriyle beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Ahmet Hulusi Efendi, bu onur ve gurur ile Denizli Müftülüğü görevine devam etmiştir. Ahmet Hulusi Efendi, Milli Mücadele yıllarında din görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmekle birlikte bir anlamda siyasi çalışmaların içinde olmasına karşın, siyaseti düşünmemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın siyasete girmesi, Denizli’den milletvekili olması yönündeki isteğini gerçekleştirmemiş, bu alandaki hizmetlerini yeni Türk devletinin ve cumhuriyetin kuruluşundaki çalışmalarıyla sınırlandırmıştır. Siyasetin ve gündelik politikanın dışında kalarak, bu dönemde İslam dininin doğru bir şekilde anlaşılması, yaşanması için gayret göstermiş, Diyanet İşleri Başkanlığı’nun yereldeki önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

* TBMM tarafından 29 Kasım 1920 tarihinde çıkartılan 66 sayılı İstiklal Madalyası Kanunu gereğince; cephede savaşa katılanların madalya kurdele rengi kırmızı, TBMM üyelerinin yeşil, TBMM üyelerinden cephede savaşa katılanların yeşil-kırmızı, cephe gerisinden katılanları beyazdır.

Ahmet Hulusi Efendi, bu anlayış ve hizmetler doğrultusunda Denizli’de çalışmalarını sürdürürken, görevi başındayken rahatsızlanmıştır. Hatta bu rahatsızlığı Gazi Mustafa Kemal Paşa Menemen İsyanı sonrasında gerçekleştirmiş olduğu “*Büyük Ege Gezisi*” sonrasında 4 Şubat 1931’de Denizli’ye gerçekleştirmiş olduğu ziyaret sırasında görüşmelerine engel oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa Denizli’de bir gece kaldığı yoğun gezi programında Ahmet Hulusi Efendi’yi ziyaret edememiş, O’da Mustafa Kemal Paşa’nın yanına gidememiş, görüşme gerçekleşmemiş, böyle bir buluşma dönemin kaynaklarına yansımamıştır(Kodal 2003: 152-161). Ahmet Hulusi Efendi, Mustafa Kemal bu ziyaretin ardından kısa sayılabilecek bir süre sonra, 22 Kasım 1931 tarihine gelindiğinde hayatını kaybetmiştir(Şahin 2011: 110). Hem Türkiye hem de Denizli millyetperver, vatanperver bir din görevlisini, kahraman evladını kaybetmiştir. Ölümü Denizli’de hüzne yol açmış, göstermiş olduğu kahramanlıklar, yapmış olduğu hizmetler nedeniyle Denizlilerin duasını almıştır.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin cenazesi kılınan namazın ardından, Denizlilerin “*eski mezarlık*” olarak adlandırdıkları Denizli Merkez İlbadı (İlbade) Mahallesi’ndeki mezarlığa defnedilmiştir. Mezarı adı geçen mezarlığın kuzeyinde, Denizli’nin fethini gerçekleştiren gazilerden Mehmet Gazi’nin türbesinin hemen alt tarafında yer almaktadır. Daha sonra mezarı yeniden yapılmış, mezarının başına, güney tarafına bir kitabe dikilmiştir. Bu kitabede; “*Mücahidi Milliye’nin, ilk kahramanı, Denizli Müftüsü, Ahmet Hulusi Efendi, Burada medfundur. Doğum: 1862, Vefat: 21.11.1931.*” (Kaptan 2011: 135) ifadelerine yer verilmiştir. Ahmet Hulusi Efendi Denizli için önemli bir değer olarak görüldüğünden, her yıl mezarı başında Denizliler tarafından anma töreni düzenlenmektedir.

Ahmet Hulusi Efendi’nin ölümünün ardından, devlet memuru olduğundan, hanımı Hatice Hanıma ve çocuklarından kızı Emine Hanıma, oğlu Bekir Sıddık’a Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından maaş bağlanmıştır. Sayıştay’ın 21668 numaralı kararıyla her üçüne de aynı miktarda, 10.8 TL maaş verilmeye başlanmıştır(Şahin 2011: 110). Böylece, Ahmet Hulusi Efendi’nin geride bıraktığı, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan aile fertleri bir anlamda devletin koruması altına alınmıştır. Çocukları da babalarının Denizli’de bıraktığı manevi mirası taşımış, 21 Haziran 1934’e çıkartılan Soyadı Kanunu’nun ardından aile “*Müftüler*” soyadını almıştır. Ahmet Hulusi Efendi, yukarıda dile getirildiği gibi, Mustafa Kemal Paşa’nın isteğine karşın, siyaseti düşünmese de torunlarından Haluk Müftüler politikaya atılmıştır. Ahmet Hulusi Efendi’nin geride bıraktığı çocuklarına Denizliler de bir anlamda sahip çıkmıştır. Dedesinden ve aile büyüklerinden aldığı güç, birikim, feyz ile memleketin gelişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin devamı yolunda çalışmak amacıyla meclise girmiştir. Bir bakıma geç de olsa Atatürk’ün bu isteğini Ahmet Hulusi Efendi’nin torununun yerine getirdiği söylenebilir.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Denizli ve Denizliler tarafından günümüze kadar anılan, hatırlanan, değer verilen Milli Mücadele kahramanlarından biri olmuştur. Hatta en önde gelen

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi milliyetperver müftüsü niteliğindedir. Bunu da Milli Mücadele öncesindeki ve sırasındaki karanlık, belirsiz, tedirginliklerle, endişeyle geçen günlerde gösterdiği cesaretle, yiğitlik göstermiştir. Bu nedenle, Ahmet Hulusi Efendi Denizli’de unutulmayan, adı yaşatılan, kurumlara verilen Milli Mücadelecilerdendir. Bu bağlamda; Ahmet Hulusi Efendi’nin mezarı başındaki kitabesinden başka, Denizli’nin tarihi ve en işlek mekanı olan, İzmir’in işgali üzerine yukarıda dile getirilen mitingün yapıldığı Bayram Yeri’ne bir başka kitabe daha dikilmiştir. Müftü efendinin hatırasını yaşatmak için Denizli Belediyesi tarafından 1986 yılında dikilen bu kitabe mermer üzerine yarım ay şeklinde üç parçadan yapılmıştır. Kare şeklindeki parçaların üzerinde yazılar yer almış, ortadaki kare üzerinde Ahmet Hulusi Efendi’nin 15 Mayıs 1919’da yapmış olduğu konuşmasından bir bölüm yer almıştır(Kaptan 2011: 137). Ahmet Hulusi adı sadece kitabelerle yaşatılmamış, aynı zaman da çeşitli kurumlara adı verilmiştir. Bu kasamda; Denizli merkezinde adına bir ilkokul, Acıpayam ilçesinde Gölcük’te bir ortaokul, bir de Denizli merkezinde, üniversite ile bitişik halde, Denizli’nin en büyük camisi yapılmıştır.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğini yapmış olduğu Milli Mücadele’ye destek veren toplum kesimlerinden birinin de Türk Milleti nezdinde önemli bir yeri ve etkisi olan din görevlileri olduğu görülmüştür. Bütün toplum kesimlerinde olduğu gibi, din görevlileri arasında da Halife unvanını taşıyan Padişahın, O’nun atamış olduğu İstanbul Hükümeti’nin takip etmiş olduğu temel politikayı benimsemeyenlerin var olduğu anlaşılmıştır. Bunların, Türk kültüründeki vatan toprağının değerini bilerek, “*Vatan sevgisi imandandır*” diyerek hareket ettikleri fark edilmiştir. Özellikle Yunanlıların İzmir’i işgal etmesi ve mezalime başlamasının ardından, Batı Anadolu’da bazı milliyetperver, vatanperver din görevlilerinin halkı direnişe çağırdıkları, Kuvâ-yı Milliye Hareketi’nin desteklenmesini istedikleri görülmüştür. Ayrıca bunlar bizzat Kuvâ-yı Milliye örgütlenmesine katıldıkları, buralarda başkanlık, liderlik yaptıkları fark edilmiştir. Bunlara ek olarak, çeşitli yardım çalışmalarına katıldıkları, silah ve cephaneye temininde buldukları, hatta cephelere giderek savaşın içinde yer aldıkları görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa’nın temsil ettiği kurtuluş çaresine, “*milliyetperver (milliyetçi)*” insanlara inanan ve destek veren müftülerden birisinin de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi olduğu anlaşılmıştır. O’nun Denizli’de yapmış olduğu çalışmaların sadece Denizli’de değil aynı zaman da Batı Anadolu’da din görevlilerine örneklik ettiği fark edilmiştir.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin, Denizli’nin Honaz İlçesi’nin Dağdere Köyü’nde ikamet eden bir aileye mensup olduğu görülmüştür. Ancak kendisinin Denizli’nin Kayalık Mahallesi’nde, merkez kazada 1278/1861 yılında dünyaya geldiği anlaşılmıştır. Eğitim-öğretim hayatına Denizli’nin Kayalık Mahallesi’ndeki Müftüler Medresesi’nde, babasından dersler alarak başladığı, dini ve bazı pozitif bilimlerde iyi eğitim aldığı, güçlü bir dinî bilgiye sahip olduğu fark edilmiştir. Hatta iyi eğitim-öğretim görmüş, Osmanlı Devleti’nde “*İlmiye*

sınıflı”na mensup bir aileye sahip olduğu, bu durumun yetişmesinde iyi bir ortam ve destek olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, İstanbul Süleymaniye Medresesi gibi, dönemin önde gelen yüksek öğretim kurumunda kişisel gelişimini tamamladığı görülmüştür. Bu yüzden 6 Haziran 1918’de Denizli Müftülüğü’ne atandığı, sahip olduğu kişisel özelliklerinin de bu süreçte hem Denizlilerin hem de Türk milletinin geleceğine etki ettiği söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa’nın tam bağımsızlıkçı düşüncesine ve politikasına destek vermesinde milliyetperver, vatanperver bir kişiliğe sahip olmasının önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, tehlikelere aldırılmadan, ölümü göze alarak Denizli’deki istiklâl mücadelelerinin içerisinde yer aldığı, yer yer önderlik ettiği gözlenmiştir. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaline karşı İzmir dışında ilk mitingin düzenlenmesine büyük katkı sunduğu, İstanbul Hükümeti’nin politikasına rağmen, düşmana karşı savaş için cihat fetvası vermekten çekinmediği görülmüştür. İstiklal Harbi sırasında yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı TBMM tarafından “beyaz şeritli” İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin Cumhuriyet döneminde de din hizmetlerine devam ettiği anlaşılmıştır. Bütün bunlardan sonra, Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin hastalanarak 22 Kasım 1931’de Denizli’de hayata gözlerini yumduğu ortaya konulmuştur. Biri kız olmak üzere, toplam altı çocuğu olan Ahmet Hulusi Efendi’nin mezarının halk tarafından eski mezarlık olarak bilinen Denizli İlbadi (İlbade) Mezarlığı’nda olduğu gözlenmiştir. O’nun ölümünden sonra, Milli Mücadele Müftüsü’nün adına, Denizli’de kitabe dikildiği, kitaplar yazıldığı, adına okul ve cami açıldığı görülmüştür. O’nun adının Denizli’de yaşatıldığı, yeni nesillere örnek bir milliyetperver (milliyetçi), vatanperver (vatansever) müftü veya insan olarak sunulduğu fark edilmiştir. Bütün bunlardan sonra Ahmet Hulusi Efendi’nin hem Denizliler hem de Türk milleti açısından örnek bir milliyetperver (milliyetçi) ve vatanperver (vatansever) bir müftü olduğu söylenebilir.

Kaynakça

ATASE Arşivi Kl:426, D:4, Fh:235.

Atatürk, Kemal. 2006.*Nutuk 1919-1927, Bugünkü Dille.* (Haz.: Zeynep Korkmaz). Ankara: ATAM Yayınları.

Bayar, Celal.1997. *Ben de Yazdım.* Cilt: 6, İstanbul: Sabah Kitapları.

Bıyıklıoğlu, Tevfik. 1992. *Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

Çelebi, Mevlüt. 2021. “Mütareke Döneminde Nasihat Hayeti’nin Denizli’yi Ziyareti”. *15 Mayıs Milli Mücadele’de Denizli* (Ed.Turgut Tok ve Ercan Haytoğlu). Denizli: Denizli Büyük Şehir Belediyesi Yayınları: 165-188).

Çelik, Recep.2017. *Milli Mücadele Günlerinde Din Adamları.* Ankara: ATAM Yayınları.

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi

Eskicioğlu, Osman. 2011. “Ahmet Hulusi Efendi’nin Şahsiyeti ve Faaliyeti Hakkında Bazı Tespitler”. *Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi*. Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları: 41-45.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı(1994). *Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 1. Kısım*. İkinci Baskı. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

İmamoğlu, İbrahim. 2022. “Denizlinin-Milli-Mucadele-Kahramani-Muftu-Ahmet-Hulusi-Efendi-1”. <https://www.denizlihaber.com/yazarlar/ibrahim-imamoglu/>(Erişim Tarihi: 30.10.2022.)

İrade-i Milliye, 22 Nisan 1336 (1920).

Kaptan, Şükrü Tekin (2011). “Milli Mücadele Denizli ve Kitabeleri”. *Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi*. Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları:131-153.

Kodal, Tahir. 2005. *Paylaşılamayan Toprak, Türk Basınına Göre (1923-1926) Musul Meselesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Kodal, Tahir. 2022. “İstiklal Harbi’nde Batı Anadolu’da Kahraman Bir Şehir: Denizli (1919-1922)”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 149: 202-232.

Kodal, Tahir. 2008. “Mustafa Kemal Atatürk’ün Denizli Ziyaretleri”. *ATAM Dergisi*. 19 (55): 147-161.

Kodaman, Bayram. 1992. “Şark Meselesi ve Tarihî Gelişimi”. *Tarihî Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları:59-63.

Köstüklü, Nuri. 1999. *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*. Ankara: ATAM Yayınları.

Müftüler, Fikret. 2011. “Aile Büyüğümüz Müftü Ahmet Hulusi Efendi”. *Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi*. Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları: 154-157.

Müftüler, Lütfü. 1989. *Milli Mücadele’de Denizli Heyet-i Milliyesi*. Denizli: Anadolu Matbaası.

Önen, Coşkun. (2005). “Bir Zamanlar Denizli Memleket Hastanesi”, *Geçmişten Günümüze Denizli Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, 6: 10-14.

Öztoprak, İzzet. 2021. “İzmir Müdâfaa-i Hukûk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)”. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/>(Erişim Tarihi: 16.11.2021).

Sarıkoçuncu, Ali. 2012. *Milli Mücadele’de Din Adamları-I*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Sarıkoçuncu, Ali. 1991. “Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi I”, *Diyanet Dergisi*, 27(4): 239-291.

Sarıkoçuncu, Ali, Tomalı, Ali.(2019). “Milli Mücadele Dönemi’nde Denizli Sağlık Hizmetleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 34: 1-20.

Tahir KODAL

- Sertoğlu, Mithat. 1968. Milli Mücadelemizde Kahraman Denizli. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 6: 3-7.
- Şahin, Kamil. 2011. "Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin Yaşadığı Ortam, Soy, Hayatı ve İlmi Yönü". *Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi*. Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları: 104-110.
- T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, *Ahmet Hulusi Efendi Özlük Dosyası*.
- TBMM. 1924. *Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt:5, İctima Senesi: III, Beşinci Celse*, Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 1926. *Zabıt Ceridesi, Devre-II, Cilt:22, İctima Senesi: III, Elli Altıncı İctima*, Ankara: TBMM Yayınları.
- TBMM. 2010. *TBMM Albümü 1920-2010, Cilt:1*, Ankara: TBMM Yayınları.
- Toker, Tarhan. 1983. *Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli*. Denizli: Denizli Sanayi Odası Yayınları.
- Tütenk, Ahmet Akif. 1949. *Milli Mücadele'de Denizli*. İzmir: Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği.
- Yücel, İrfan. 1994. "Diyanet İşleri Başkanlığı". *İslam Ansiklopedisi*, 9: 455-460. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ekler:

EK1: Ahmet Hulusi Efendi (1861-1931)

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi

EK2: Ahmet Hulusi Efendi'nin Denizli-Bayramyeri'nde "Cihat Fetvası"nı verdiği alana dikilen kitabe.

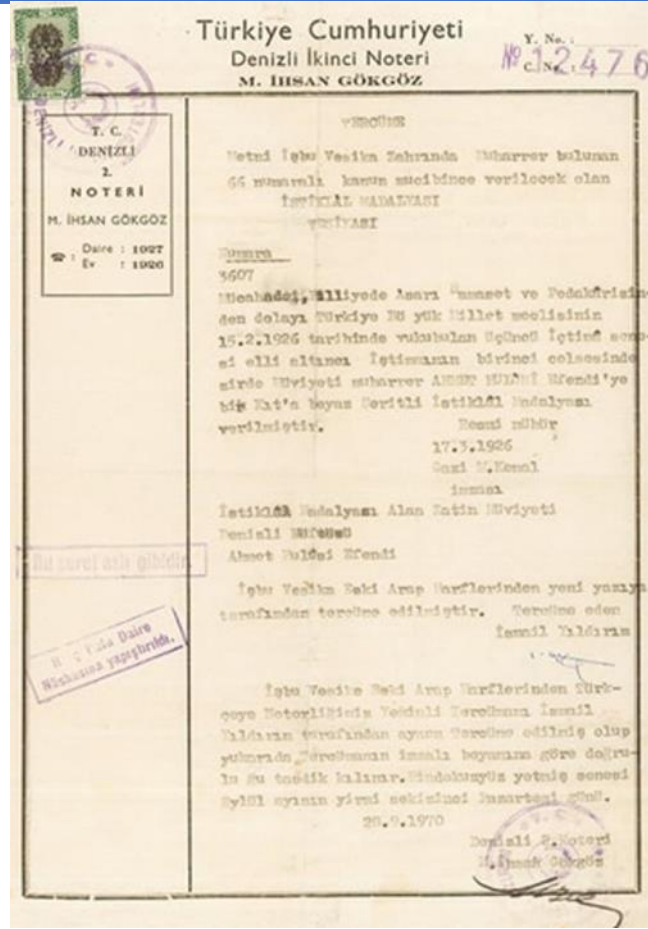

EK3: Ahmet Hulusi Efendi'nin "Beyaz Kurdele"li İstiklal Madalyası Berati.

Tahir KODAL

20

EK4: Ahmet Hulusi Efendi'nin "Beyaz Kurdele"li İstiklal Madalyası Beratı'nın Yeni Türk Alfabesi ile olan hali.

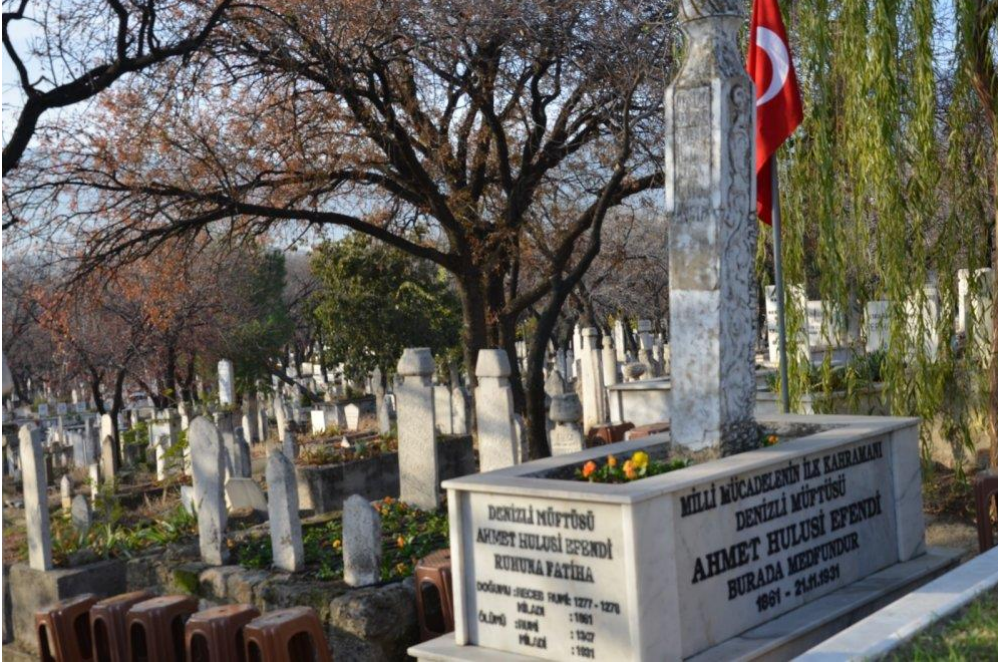

EK5: Ahmet Hulusi Efendi'nin "Beyaz Şeritli" İstiklal Madalyası

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Gelişimi Sürecinde Denizli’de Milliyetperver Bir Müftü: Ahmet Hulusi Efendi

EK6: Ahmet Hulusi Efendi'nin Denizli-İlbade(İlbadi) Mezarlığı'ndaki kabri.

EK7: Ahmet Hulusi Efendi'nin Denizli’de adına yapılan eserlerden biri (Müftü Ahmet Hulusi Efendi Camisi)

